

**ВИЖДАНЕТО НА ФРИДРИК БАРТ ЗА ЕТНОСА, ЕТНИЧЕСКИТЕ
ГРАНИЦИ, И ГРАНИЦИТЕ В СОЦИАЛНИТЕ СТРУКТУРИ.
СЪПОСТАВКИ И ПРАКТИЧЕСКИ ИЗВОДИ**

Александър Бахнев,

докторант, специалност „Политология“,

Факултет „Международна икономика и администрация“

ВСУ „Черноризец Храбър“

***Резюме:** Тази статия разглежда схващанията на Фредрик Барт за етническите и социалните структури, и за начина, по който преминаването през границата между два етноса не означава непременно изчезването на засегнатите етноси. Барт е обрисован тук както като примордиалист, така и като конструктивист. Първото е причинено от неговото виждане за етносите като постоянни структури, непроменливи въпреки трансграничното движение. Конструктивизмът му се извежда поради неговото цялостно схващане, че границите на културите могат да се прекосят, като сценарий с отворен край. Контекстът на Бартовото произведение обаче е средата на 20 век, когато глобализацията не е така силно изразена, както е днес.*

***Ключови думи:** Барт, граница, етнос, култура*

**FREDRIK BARTH'S VIEW ON ETHNICITY, ETHNIC BOUNDARIES, AND
BOUNDARIES IN SOCIAL STRUCTURES. JUXTAPOSITIONS AND
PRACTICAL IMPLICATIONS.**

Aleksandar Bahnev,

hD Student, Political Science,

Faculty of International Economics and Administration.

VFU "Chernorizets Hrabar"

***Abstract:** This article examines Fredrik Barth's conceptions on ethnic and social structures, and how boundary crossing between two ethnicities does not mean necessarily the disappearance of the ethnicities involved. Barth is depicted as both primordialist and constructivist. The first is caused by his account of ethnicities as persistent structures, not changing despite trans-border movement. His constructivism is implicated by his overall attitude that cultures' boundaries can be crossed, as an open-ended scenario. The context of Barth's work, however, is the mid-20th century, when globalization wasn't as marked as it is today.*

***Keywords:** Barth, boundary, ethnicity, culture*

Фридрих Барт се явява водещо име в социалната антропология, неин класик. В книгата „Ethnic Groups and Boundaries” (1969 г.), която съставя, той описва начина, по който трябва да се разглеждат социалните структури. Неговата основополагаща за обществените науки роля се състои в това, че той не настоява толкова за дескрипцията на компонентните части на една социална структура – в случая, на етносите –, а в конституирането им като *части с*

граница. С други думи, за описването на един етнос важно е не само това, което го съставлява – конкретните език, ритуали, вярвания, ценности, знания¹ –, а какво този етнос *не е*. Социалното включване и изключване са механизмите, които допринасят за изясняване на обема на конкретната социална структура и/или аналитична категория. Така от една страна Барт посочва на какво трябва изследователят да акцентира (срещите с чуждоземци), а от друга индиректно заявява, че етносите в своите ежедневни практики не трябва да се боят от навлизането на тези чуждоземци в своите установени общества.

Културата е важно понятие за всеки изследовател на обществото; от различните дефиниции на едно или няколко понятия от подобен ранг (общество, култура, политика и пр. основни за ежедневието понятия) може да се изградят различни научни теории или хипотези. За Барт културата „не е нищо друго, освен начин да се опише човешкото поведение“.² За сравнение, класическата дефиниция от 19 век на Едуард Тайлър за същото понятие е: „това комплексно цяло, което включва знанията, вярванията, изкуството, нравите, законите, обичаите и всички други способности и навици, придобити от човека като член на обществото“.³ Тоест, всичко, което разбираме и знаем за света, както и нашето активно отношение към него, се обхваща от термина „култура“, като синтез на двете цитирани дефиниции. Това понятие ни помага да се ориентираме в лабиринта от непознатите ситуации, криещи се в природната и в антропогенната среда.

Барт отстоява две мнения, които са организационно свързани. От една страна, той подчертава, че *не* географската и социалната изолация са критичните фактори за отстояването на културното разнообразие. От друга, той твърди, че междуетническите граници („категоричните етнически различия“) се

запазват въпреки мобилността, контактите и информацията, протичащи през тях. За да съществуват тези различия, необходимо е да има социални процеси на изключване и включване, въпреки че в индивидуалните житейски истории участието и членството в социалните групи се изменя.

Обратно на често срещаното схващане, за Барт културните различия се запазват, *въпреки* междуетническите контакти и взаимозависимости. Този парадокс той обяснява с това, че обществените отношения през границата не скриват, а подчертават етническите различия. Етническата принадлежност е приписвана („ascriptive”) и идентифицираща категория, която не спира своето съществуване просто заради контакти на нейните носители с други етнически групи. Можем да твърдим, че лакмус за предаността на индивида към първоначалната социална група (ПСГ; тук това е етническата група, към която има принадлежност) е дали след контакт с аутгруповата социална група (АСГ) той ще се върне към ПСГ, дали ще пренесе, развие и реализира разбиранията, характерни за АСГ, в средата на ПСГ. Това е и една от посоките, в които се развива съвременната социална психология.⁴ Тя е с относително голяма важност, тъй като на база на чужди културни модели една социална общност със слаба културна мощ може да развие стереотипи, които да се използват користно от културния хегемон. Така например мнозина източноевропейци или азиатци обвиняват съгражданите си, че са с „промита мозъци”, т.е. интелектуалният капитал на общността се насочва в желаните от световния културен хегемон посоки. Това противоречие, както ще стане дума след малко, е органично свързано обаче с новите, глобализационни условия на 21-ия век, което не е съществувало по времето на Барт с този магнитуд.

Контекстът на Бартовото произведение е малко след средата на 20 век. Бидейки свидетели на глобализационните промени, провокирани от разпада на СССР и оформянето на САЩ и неговите геополитически и културни съюзници като хегемон в международните отношения, ние виждаме как определени статусни нагласи – влечение към богатството заради самото богатство, към политическото влияние и социалната власт, – придобиват масови, гигантски размери. Разграничението между обществата, описани от Барт, и днешните – на информационната епоха, – води до въпроси за това дали екзистенциалната сила на определени (затихващи и около прага на изчезване) култури ще успее да се задържи на планетарно ниво. За добро или лошо, току-що споменатите култури са с много по-малки възможности за екзистенциален успех, сравнени с другите, почиващи върху силна и масова културна система (вестници, списания, визуални изкуства и т.н., промотиращи желание за възприемане на чужди модели).

Друг принос на Барт е, че той определя междуетническите контакти като често срещана основа на „обхватните социални системи”⁵, т.е. той не вижда в различията в етническото потекло пречки срещу социализирането през традиционните етнически граници. Дори напротив: „взаимодействието в такава социална система не води до нейното ликвидиране по силата на промяна и акултурация”.⁶ Този възглед бихме могли да определим по два начина. От една страна е по-скоро примордиалистки, тъй като етносите се явяват запазващи своите дълготрайни характеристики, въпреки обмяната на хора през границите. Колкото и да си общуват, – съпътствани от личностната промяна, която е неизбежна при редовно общуване между индивиди с различни културни нагласи, ценности и поведение, – етносите продължават да съществуват. Това

обаче са хипотези, когато няма форсиране на междуетническите контакти, т.е. когато случаите на презграничност са относително малко. **Барт, обаче, обрисова трансграничните контакти през 60-те години на 20 век, когато глобализацията все още не е достигнала днешните си мащаби.**

Можем да предвидим какъв би бил прекият резултат при **рязко** засилване на междуетническите контакти. Възможно е етносите да престанат да имат политическо значение. Такъв е случаят с белите колонизатори на Северна Америка в годините след Колумбовото акостиране. Липсват мащабни етнически войни между тези бели заселници (идващи от различни етнически места), като изключим войните между тези бели заселници и коренното („индианското“) население, както и структурното насилие над афроамериканците.

Друго изключение е Американската гражданска война, която обаче се води по-скоро по икономически и стратегически причини, а не по етнически или етнонационалистки. Една от причините за това отсъствие е, че раждането на националностите като дееспособни актьори е сравнително отскоро – германската, италианската, френската и т.н. нации не са още консолидирани напълно, за да могат носителите на национални идентичности да се антагонизират. Заветът на Гражданската война там предупреждава за последиците от класовите и расовите деления, без етническите категории да се очертават като решаващи за бъдещето на младата нация. Етносът в САЩ и до днес не е толкова политизиран; няма го етнонационализмът, характерен за Стария континент. Като обобщение, в Америка етническите граници са по-скоро статистика и не носят преки антагонистични последствия за американското общество. Културните общности вътре в Северна Америка са

силно дифузни, което се обостря от личната икономическа мобилност и „американската мечта”. Изводът е, че Бартовите идеи за културното преливане в случая са валидни.

Въпреки отвореността на границите, каквато се наблюдава например на Балканския полуостров, етносите запазват мобилизационната си сила, своя експлозивен потенциал. Тяхната релевантност в този ареал е видна десетилетия след началото на социалистическия проект, който имаше за цел ликвидиране на социалните пречки пред бъдещото щастливо социалистическо, а после комунистическо общество. Неспособността да се унищожат етническите категории на някои места (напр. прибалтийските страни) доведе до разрушаването на съветската социалистическа система.

Обратно към класификацията на Барт: той трябва да бъде обособен също като конструктивист по отношение на възможностите за презграничен обмен и за частична измяна на социалните общности посредством действията на отделни индивиди. Неговият оптимизъм обаче се помрачава от етническите войни, водещи до чистки – Руанда, Босна, Судан, бившето съветско пространство.

Барт дава традиционното определение за етническа група, което е общоприето в антропологията по това време. По тази причина е ценно то да се пренесе тук като форма на научен консенсус, макар и Барт да не е съгласен, че това са най-важните характеристики на етноса. На първо място, етническата група е население, което до голяма степен е биологически себеувековечаващо се, т.е. физическата му самостоятелна репродуктивност е налице. На второ място, тази група има общи фундаментални културни ценности, реализирани в явено единство на културни форми. На трето, етническата група изгражда поле от

комуникации и взаимодействия. И на четвърто, тя има членове, които се идентифицират и биват идентифицирани от други като съставляваща категория, различима от други категории от същия порядък.⁷ Барт приема за традиционно твърдението между расата, културата и езика в партикуларностите на етносите, както и че обществото е равно на „единност, която отхвърля или дискриминира по отношение на други (единности – б.м., А.Б.)”.⁸ Проблемът за Барт, обаче, не е в същината на тези определения, а в отсъствието на научно внимание към поддържането на етническите граници („boundary maintenance”), от които граници не следва задължително междуетническа изолация, а обратното – създават се възможности за бъдеща вариация в житейските модели. Изглежда, че притегателната сила на етноса-майка е толкова силна, че никой здравомислещ човек не би подменил своята етническа принадлежност, поради добре известните ежедневни препятствия (липса на езикови познания, различни обичаи, т.нар. културен шок).

Личното ми предположение е, че за да престанат да съществуват границите между културите, включително между етносите, необходимо е някакво важно политическо събитие да се случи, което може и да бъде съпроводено с военни действия. Така например границите между белокожи и чернокожи в САЩ започват да се размиват с отмяната на робството през 1865 г., и продължават през 20 век с движението за граждански свободи, избирането на чернокожия Барак Обама за президент, други протестни движения от последните години и т.н. Същевременно е налице отскорошно движение „отдолу” като „Блек Лайвс Матър”, в което участват и бели, което разклаща расовите отношения в САЩ.

Във връзка с Барт можем да добавим схващането на Ю. Хабермас, че „солидарното застъпничество за Другия като един от нас е свързано с подвижното „Ние” на една общност, която непрекъснато разширява своите пропускливи граници”⁹. За Хабермас животът на общността се базира на правото на всички да участват – т.е., регламентът за нейното съществуване се заключава в това да няма маргинализация или дискриминация на групи и индивиди (негативен метод *par excellence* за социално конструиране), както в обществените структури, така и в междуличностните отношения. Това е мостът между Барт и Хабермас, въпреки 27-годишната разлика между публикационните появи на съответните идеи, първата в 1969 г., втората в 1996 („Включването на другия”). Така идеята за включването и изключването като градиво на общността се въплъщава и във философията на немския учен.

Включване и изключване в развитите икономики

Само за илюстрация можем да погледнем културно-икономическия модел на САЩ, където всеки не само е приветстван да работи, а и да създава обществени блага и собствено парично богатство, без значение от произход или легален статут.¹⁰ Един кратък анализ показва, че никой в държавната машинария не спира нелегалната имиграция и трудовото ѝ внедряване, въпреки капацитета на вътрешните разследващи органи (Федералното бюро за разследване и пр.); напротив, националната икономика на САЩ е приспособена и чувствителна към интелектуалните и физическите способности на индивидите, които преминават (буквално) границата без надзор, за да бъдат употребени в икономиката и за да създават свои мечти. Само за сведение, според „Пю Рисърч” за 2014 г. около 53% от заетите в земеделието в САЩ са с нелегален статут; в строителството това са 15%; в производството – 9%,

услугите също съставляват 9%; в транспортната промишленост те са 6%, и, като цяло ок. 5% от работната сила в държавата е съставена от нелегални работници.¹¹ Чисто икономическите мотиви – нуждата от работна ръка – обосновават социалната инкорпорация на все нови и нови бъдещи членове на нацията. Преминването на границата, макар нелегално, води до по-добра икономика на нацията.

За да се разбере по-добре проблемът за включването в американската икономика и култура, можем да предпоставим две антагонистични начала: суровият икономически рационализъм, който тегли към себе си всяко тяло с производствена сила, и националната идентичност, която пък легитимира живота на човека в общността и в общността на общностите – обществото. По правило, инициацията започва посредством религията, мита и езика, както смята Калоян Смилков.¹² Въпросът е: коя е първата инициация – в моралната общност (чрез приемането на цитираните религии, мит и/или език) и после в икономиката, или обратно – първо се дават доказателства за икономическа дееспособност, и едва на тази база човек бива приет в моралната (националната) общност. Тези задачи – установяването на хронологията в инициацията (инициациите) – трябва да се анализират от политическите антрополози¹³, но също и от икономическата антропология.

Допускаме трета хипотеза: че икономическата дейност води до симултантна зависимост между индивида и общността; тази зависимост води до морална легитимация (от народа, а по-късно и от властта) и е доказателство за добродетелни намерения на индивида към общността (поради обществената полза от труда му).

Тези две начала – моралното включване в нацията и икономическата полза – трябва да се движат в непрекъснат синхрон, за да бъде инициран индивидът, като моралното се влияе от икономическото; нелегалната имиграция в САЩ е пример за икономическа полза без задължително политическо (законно, властово) признание. Моралната инициация от властта в САЩ (изразено чрез получаването на право за оставане на територията на страната) може да настъпи вследствие на: а) бракосъчетание с американски гражданин или със законно пребиваващ жител¹⁴; б) военна служба; в) отмяна на депортиране; г) нужда от убежище; д) временно защитен статут. Тези пет условия обаче нямат пряка връзка с материалната нужда на обществото от индивида-нелегален имигрант X. Четири други условия обаче, а именно: е) поне 10-годишен престой в САЩ; ж) житейско минало на човек с добър морален характер; з) вероятност неговите роднини (американски граждани) да изпитат изключителни и крайно необичайни затруднения поради липсата на лицето X; и и) лицето да не е извършвало дела, които да го дисквалифицират от правото да получи отмяна на депортирането; например да не е извършвало престъпления, да не е било член на тоталитарна или комунистическа партия, да не е преследвал други и т.н.¹⁵, говорят за морална нужда от кандидат-гражданина. Наличието на тези чисто морални критерии е доказателство за ползата от законово-моралната инициация на това лице, за това той да стане американски гражданин.

И така: икономическата инициация на нелегалния имигрант е свързана с неявната (не-законовата; народната) му инициация; започвайки работа в земеделието или в строителните проекти (например), той започва да трупа „активи“ (от точка „е“ до точка „и“, споменати по-горе), които в крайна сметка

ще му разрешат да остане в страната, тъй като икономическата му дейност се цени повече от липсата му в нацията.¹⁶ Имигрантът, в случая нелегално пребиваващият в САЩ, получава през годините доверие, че притежава рационални качества (на базата на своите действия, водещи до точка „ж“ погоре), и че ще развива добродетелните си черти и заложби, като по този начин облагодетелства нацията и разширява националната идентичност чрез личните си материални и духовни качества и приноси. Икономиката и желанието за полагане на труд се явяват тест за включване на нелегалния имигрант-работник в нацията. Или, по-обобщено, трудът на индивида се цени в САЩ до такава степен, че позволява преминаването през обществените граници.

Възможностите пред идващите през границите

В духа на Хабермасовите идеи, всеки, който е член на Ние-общността, дава шанс на Другия не само чрез бинарното приемане през границите (ставането му на един от Нас), но и в утвърждаване на личността му чрез отдаването му на почит като заслужаващ нов член на общността. Толерантността към другия е значима тема от творчеството на Хабермас.

Барт пък вижда в презграничното движение възможност да се декларира и сякаш да се докаже моралната мощ на Ние-общността, която не се разпада просто поради навлизане на Друг, на Други или на някакъв Друг светоглед.

Толерацият подход на Хабермас има значение и за общностната, най-вече националната сигурност. Приемането на новия (доскоро Другия) член за равен позволява неутрализирането на негови евентуално агресивни нагласи, ако такива има, чрез потапяне в етоса на общността (така че той да развие усет за вътрешната организационна логика на обществото) и чрез асимилирането (разтварянето) на предишни политически и социални идентичности, т.е. чрез

налагане на нови общностни правила върху него. **Така старите идентичности се разрушават, тъй като са градени върху стари правила, които вече няма кой да налага; т.е. получава се социален вакуум, който за много кратко време бива запълнен с правилата, валидни в новата среда.** Така асимилацията е неизбежен процес на приемане на Другия чрез социализиращите структури – училище, неправителствени организации, медийни репортажи, ортодоксални обреди и ритуали, най-вече работните места. Всички те трябва обаче да работят в синхрон, което може да бъде повлияно най-вече от политическите мерки на управляващите.

Значимостта на Бартовото произведение и на неговия антологичен проект, включващ заглавия като „Кога етническата идентичност е социална стигма”, „Етническа и културна диференциация”, „Етническа стабилност и динамика по границите в Южно Мексико”, не трябва да се подценяват. Той е предвестник на бъдещите „пост”-движения и на последващите глобализационни процеси, на премахването на пречките пред опознаването на света и на Другия.

¹ Това Калоян Смилков нарича динамичен съвременен смисъл на културата, а не неин стационарен характер. Вж. Смилков, Калоян. „Властта и човекът. Изследване на властовия опит”. Изд. „Хай Принт”, Д., 2011, стр. 93.

² Barth, Fredrik. „Introduction”. В: “Ethnic Groups and Boundaries”. „Литъл, Браун, енд Кампъни”, Бостън, 1969, стр. 9.

³ Tyler, Edward Burnett. “Primitive Culture”. New York: J.P. Putnam’s Sons, 1920 [1871], стр. 1.

⁴ Вж. идеята за „Social Dominance Orientation” като отправна точка. Тази ориентация за социално господство намира израз в нагласи, разпространяващи идеите на анти-егалитаризма и на йерархичността, и води до мироглед, подобен на този, предложен от Т. Хобс. Паралелно с тази теория се развива теорията за контакта („Intergroup Contact Theory”), с чиято помощ се анализира междугруповият контакт и възможностите за повишаване на межкултурната компетентност. Според Gordon Allport (Гордън Олпорт) междугруповите контакти намаляват предразсъдъците, когато първите са изградени на основата на изравнен статут, кооперативност, общи цели и институционална подкрепа. Учени, занимаващи се с

проблематиката на междугруповите контакти, включват Jim Sidanius (Джим Сидейниъс), Felicia Pratto, Shana Levin. Тези автори подчертават извечността на групово-базираните социални йерархии.

⁵ Barth, Fredrik. "Introduction". Стр. 10.

⁶ Barth, Fredrik. "Introduction". Стр. 10.

⁷ Barth, Fredrik. "Introduction". Стр. 10-11.

⁸ Barth, Fredrik. "Introduction". Стр. 11.

⁹ Хабермас, Юрген. „Интерсубективност, морален универсализъм, социална критика“. В: „Философия на езика и социална теория“. Изд. „ЛИК“, 1999, стр. 5.

¹⁰ За това говори фактът, че 5,2% от работната ръка в САЩ са съставени от неоторизирани имигранти (наричани още „недокументирани“, „неграждани“, „безстатутни“ или „незаконно присъстващи“), а общият процент на неоторизираните имигранти спрямо общия брой на населението в страната е 3,7%, т.е. типичният нелегален имигрант работи повече от останалата, законно установената част от населението. Някои аналитични центрове, като „Пю Рисърч“ (<https://www.pewresearch.org/hispanic/2013/09/23/population-decline-of-unauthorized-immigrants-stalls-may-have-reversed/>), приветстват изчисляването на консумираните ползи и на изплатените данъци от страна на нелегалните имигранти, вкл. данъците върху заплатите и данъци върху продажбите, когато се налага да се определи икономическата цена на нелегалната имиграция в държавата.

¹¹ <https://theconversation.com/why-care-about-undocumented-immigrants-for-one-thing-theyve-become-vital-to-key-sectors-of-the-us-economy-98790> (The Conversation, 25 юни 2018 г., Mary Jo Dudley).

Цитираните първични данни са от „Пю Рисърч“ (вж.

<https://www.pewresearch.org/hispanic/2016/11/03/size-of-u-s-unauthorized-immigrant-workforce-stable-after-the-great-recession/>; 3 ноември 2016 г., Jeffrey S. Passel и D’Vera Cohn). Интересното в цитираната публикация на Пю Рисърч (2016) е, че определя нелегалните имигранти като *част от нацията*. Това доказва, че (поне за част от населението на САЩ) нацията е съставена от морално – а и икономически – обвързани индивиди. Остава нерешен въпросът коя идентичност е предпочитана за жителя на САЩ – икономическата (капиталистическата ориентация, желанието за печалба без значение от лични обстоятелства и данни) или твърдо националната (недопускането на хора, принадлежащи на чужди нации, дори да има икономическа нужда от тях; възвеличаване и подкрепа само на Ние-общността, която често има непропускливи граници). Както се вижда в точка X по-горе, нелегалните имигранти допринасят за американската икономика, вкл. чрез плащане на данъци, т.е. дебатът на места се уравновесява между икономическия рационализъм и емоционалния национализъм.

¹² Смилков, Калоян. „Властта и човекът. Изследване на властовия опит“. Изд. „Хай Принт“, Д., 2011, стр. 93.

¹³ Смилков, Калоян. „Властта и човекът. Изследване на властовия опит“. Изд. „Хай Принт“, Д., 2011, стр. 93.

¹⁴ Ако бракът на лицето-имигрант А е предшестван от негово нелегално влизане през границата, вероятността за преустройство на гражданския статут на лицето А само заради този

брак е силно лимитирана. Нелегалното пресичане на границата, без записване от надзорна имиграционна служба, рядко води до получаване на американско гражданство (<https://www.alllaw.com/articles/nolo/us-immigration/legal-options-undocumented-illegal-immigrant-stay.html>).

¹⁵ Bray, Ilona. „Legal Options for an Undocumented (Illegal) Immigrant to Stay in the U.S.“. <https://www.alllaw.com/articles/nolo/us-immigration/legal-options-undocumented-illegal-immigrant-stay.html>

¹⁶ Блез Паскал, например, е на мнение, че *„мисълта, правилната мисъл е основата на добродетелта“*. (Паси, Исак. „Човек не само с разум живее. Десет етюда върху европейския ирационализъм.“. Изд. „Труд“, С., 2006, стр. 45.) Именно правилните действия на индивида, които се базират на правилна мисъл, говорят за неговите бъдещи полезни включвания в нацията. Десетте години, прекарани без престъпления, са част от нужния атестат за минали и бъдещи правилни мисли, които ще стоят като фундамент за бъдещи добродетелни действия.